

УДК 37.01131+1721

О. В. Майданик,

здобувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, завідувач шкільного відділення, (Вінницький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний коледж, м. Вінниця)

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлено значення використання інноваційних технологій у процесі формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи; визначено необхідність застосування інтерактивних методів навчання в освітньому процесі педагогічного коледжу; проведено аналіз педагогічних досліджень щодо вказаної проблеми; охарактеризовано сутність поняття «інтерактивні методи» та «критичне мислення», проаналізовано основні завдання розвитку критичного мислення студентської молоді. Автором зазначено, що формуванню громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічному коледжі має сприяти використання на заняттях суспільно-економічних дисциплін пізнавальних та проблемно-пошукових завдань; обґрунтовано висновок про те, що інноваційний підхід до формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічних коледжах спрямований на особистісний розвиток майбутніх фахівців, їхню здатність оволодівати новим досвідом на основі цілеспрямованого формування критичного мислення.

Ключові слова. *Громадянська компетентність, інноваційні технології, інтерактивні методи навчання, критичне мислення, майбутні учителі початкової школи, навички, освітній процес, педагогічний коледж.*

Постановка проблеми. Основним напрямом у розвитку національної освіти України визначено громадянську освіту. Її мета полягає у формуванні особистості, якій притаманна демократична громадянська культура, усвідомлення зв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі в житті суспільства.

Наслідком і результатом громадянської освіти має бути формування людини, яку характеризують: відчуття власної гідності, знання, шанування прав людини та вміння їх захищати, відданість демократичним цінностям, віра в них; політична освіченість; знання, визнання і дотримання законів української держави; толерантність і готовність до компромісу; самоутвердження індивідів як суверенних членів суспільства, їхня особиста, політична та економічна відповідальність за долю країни. Такі цінності в молодого покоління починають формуватися ще з початкової школи. Тому велику роль у цьому процесі має відігравати вчитель початкової школи зі стійкою громадянською позицією та сформованою громадянською компетентністю.

Сучасний етап розвитку громадянської освіти в Україні характеризується відходом від тоталітарної уніфікації і стандартизації освітнього процесу у вищих навчальних закладах, у тому числі і педагогічних коледжах, інтенсивним переосмисленням цінностей, введенням інновацій у теорію та практику навчання, а також створення умов для їх успішного застосування. Під час проведення занять у таких ВНЗ викладач може виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових педагогічних технологій, теорій, концепцій. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога.

Аналіз актуальних досліджень. Огляд наукових джерел дозволив з'ясувати, що питання становлення громадянської освіти досліджували К. Баханов, Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Лебедев, О. Овчарук, О. Пометун, О. Сухомлинська, та ін., проблемами формування громадянської компетентності особистості займалися Р. Арцишевський, Т. Бакка, П. Вербицька, Т. Ладиченко, О. Пометун, М. Рагозін, С. Рябов, І. Тараненко, К. Чорна, та ін.; ключові категорії громадянської освіти вивчали М. Боришевський, О. Красовська, Н. Нікітіна, В. Плахтєва, та ін., громадянськість – Г. Гревцева, Н. Косарева, А. Снігур, О. Сухомлинська та ін., теоретичні і практичні засади розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів охарактеризували О. Кучер, М. Михайліченко, О. Шестопалюк.

Впровадженням у вищій школі інноваційного підходу до навчання займалися: І. Дичківська, О. Дубасенюк, С. Кашлев, М. Кляп, В. Коцур, О. Комар, В. Луговий, М. Лисенко, В. Морозов, І. Осадченко, В. Пінчук, О. Пометун, Г. П'ятакова, Л. Рондяк, В. Руденко, Т. Туркот, Д. Чернілевський та ін.

Метою статті є вивчення впливу інноваційних технологій, зокрема інтерактивних методів навчання та технології розвитку критичного мислення, на ефективність процесу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічних коледжах.

Виклад основного матеріалу. Глосарій Європейського фонду освіти пояснює, що інновації – це вперше впроваджена новизна, однак більшість інновацій пов'язана з перенесенням існуючих підходів у нові умови через їх адаптацію або внесення поступових змін до існуючих систем [1, с. 295].

До сучасних психолого-педагогічних інновацій у вітчизняній системі освіти, зокрема і вищої, належать реалізовані нововведення [3] у:

- зміст, методи, прийоми і форми навчальної діяльності та виховання особистості (методики і технології);
- засоби навчання і виховання;
- особистісні настанови викладача.

За твердженням А. Вербицького інноваційне навчання варто розглядати в контексті «навчання через інформацію» і «навчання через діяльність». У його основі лежить інтеграція різних видів діяльності студентів (навчальної, наукової, практичної) [2]. Особливу роль у контекстному навчанні відіграють активні форми і методи навчання, або технології інтерактивного навчання, що спираються на процеси сприйняття, пам'яті, творче продуктивне мислення, поведінку, спілкування.

Варто зазначити, що підвищенню якості та інтенсивності освітнього процесу й формування громадянської компетентності у майбутніх учителів початкової школи сприятиме органічне поєднання класичних традиційних методів з інноваційними. В результаті такого поєднання, сама освіта перетвориться на інноваційне середовище, у якому студенти зможуть отримати навички і вміння самостійно оволодівати знаннями впродовж життя та застосовувати ці знання у практичній діяльності.

Вважаємо, що застосування інтерактивних методів навчання дасть можливість майбутнім учителям початкової школи якісно засвоювати знання, розвивати інтелект і волю, виховувати громадянські цінності, формувати вміння і навички критичного осмислення професійних проблем й самостійного опрацювання інформації, що стане в нагоді у майбутньому житті.

Інтерактивне навчання («inter» – взаємний, «art» – діяти) – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що передбачає створення комфортних умов навчання, за яких студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність» [8, с. 284]. Характерною ознакою інтерактивного навчання у педагогічному коледжі є постійна, активна взаємодія всіх учасників навчального процесу. Аналізуючи свої дії та дії своїх партнерів, кожен з учасників може змінювати модель своєї поведінки, відчувати себе в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

Інтерактивне навчання можна побудувати за певним алгоритмом роботи з дотримання таких правил:

- викладач виступає у ролі модератора, він задає тон дискусії, забезпечує спільну роботу та взаємодію студентів один з одним;
- кожен з учасників заняття має право висловлювати свою власну думку з будь-якого питання, що обговорюється;
- кожен з учасників заняття має право на критику, але повинен дотримуватися такого принципу: критиці піддається не особистість, а висловлені нею ідеї;
- у кінці заняття більшістю ухвалюється заключний документ, з фіксацією окремих думок учасників обговорення, якщо такі є.

Суттєвою особливістю інтерактивного навчання є високий рівень взаємоспрямованої активності суб'єктів взаємодії, емоційне, духовне єднання учасників. Варто виокремити наступні особливості інтерактивної взаємодії: перебування суб'єктів освіти в одному смисловому просторі; спільне занурення в проблемне поле задачі, яку вирішують, тобто включення в єдиний творчий простір; узгодженість у виборі засобів і методів реалізації вирішення задачі; спільне входження в емоційний стан, переживання спільних почуттів, які сприяють прийняттю та здійсненню вирішення задачі [4].

У процесі формування громадянської компетентності під час занять з історії України, основ правознавства, соціології, методики навчання предмета «Я у світі», методики навчання української мови, педагогіки найбільш доцільніше, на нашу думку, використовувати такі методи інтерактивного навчання, як роботу в парах; «2–4–усі разом»; «Карусель»; роботу в малих групах, «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Ажурну пилку», аналіз ситуації, «Дерево рішень», різні види дискусій, диспутів, дебатів; розігрування ситуації за ролями, метод «ПРЕС», «Займи позицію», «Рольову гру» тощо.

Вважаємо, що їх використання сприятиме:

- пробудженню у майбутніх учителів початкової школи інтересу до навчальної дисципліни і самоосвіти;
- формуванню у майбутніх фахівців власної думки та вміння відстоювати свою громадянську позицію;
- формуванню професійних навичок і громадянської поведінки;
- ефективному засвоєнню навчального матеріалу;
- розширенню пізнавальних можливостей майбутніх педагогів, зокрема у здобуванні, аналізі та застосуванні інформації;
- формуванню глибокої внутрішньої мотивації;
- активізації суб'єкт-суб'єктних взаємин між викладачами студентами;

– виявлення інтелектуальної ініціативи і креативності у майбутніх учителів початкової школи.

Сенс громадянської освіти, як чинника гуманізації суспільства, полягає в сприянні усвідомлення життєвої необхідності демократії для людини, покликанні не лише формувати розуміння суспільних завдань, а й утверджувати свідому громадянську позицію, забезпечувати вимогу бути почутим і потрібним суспільству. Основна мета кожного вищого педагогічного навчального закладу – не тільки виховати професійного спеціаліста й сформувати свідомого громадянина, патріота, тобто особистість із притаманними їй якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток громадянського суспільства в Україні, який зможе в процесі своєї професійної діяльності передати свої знання молодшому поколінню. Вважаємо, що досягнення цієї мети полягає у розвитку критичного мислення майбутнього фахівця, що теж є інновацією в освітньому процесі педагогічного коледжу, яка не суперечить історично сформованим нормам моралі та базується на загальнолюдських цінностях громадянського суспільства.

Критичне мислення – це специфічний мисленнєвий процес, який існує одночасно з логічним, аналітичним, креативним, та іншими видами і вирізняється з-поміж них тим, що на виході формує не лише вміння свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, різнобічно бачити проблему тощо, а й – позицію, духовну наповненість особистості [5, с. 115].

Серед завдань розвитку критичного мислення студентської молоді слід виокремити:

- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи думки, прав людини та її громадянською відповідальністю;
- формування відповідальної поведінки та громадянської свідомості;
- утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість;
- формування соціальної активності і професійної компетентності особистості на основі таких соціальних умінь: готовність до участі у процесах державотворення, здатність до спільного життя і співпраці у громадянському суспільстві, готовність взяти на себе відповідальність та здатність розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- вміння відстоювати свою особисту позицію, знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, брати участь у дебатах, переосмислювати дії та аргументи, передбачати можливі наслідки дій та вчинків [там ж, с. 93].

Великий педагог В. Сухомлинський писав: «Дітей треба вчити мислити – це найважливіший бік педагогічного процесу не тільки на уроці, але й скрізь, де відбувається духовне спілкування педагога і дитини» [7, с.404]. Досвід показує, що і нині ця фраза залишається дуже актуальною. Оскільки критичне мислення працює на багатьох рівнях, не задовольняючись фактами, а розкриваючи причини і наслідки певного процесу. Розвиток критичного мислення як сукупність різноманітних прийомів, спрямовуються на те, щоб спочатку зацікавити сучасного студента (пробудити в ньому дослідницьку, творчу активність), потім надати умови для осмислення матеріалу і допомоги узагальнити набуті знання. Критичне мислення припускає важливий скептицизм, сумнів у загальноприйнятих істинах, висунування точки зору з певного питання, здатність відстояти її логічними аргументами. Критичне мислення – це «... не окремі навички, а поєднання багатьох умінь» [6]. «Навчити вчитися і мислити» студентів можна лише тоді, коли вони володіють базовими науковими знаннями.

Основними характеристиками процесу формування громадянської компетентності, спрямованих на розвиток у майбутніх фахівців критичного мислення є: використання на заняттях суспільно-економічних дисциплін пізнавальних та проблемно-пошукових завдань; вироблення майбутніми фахівцями власних міркувань та прийняття об'єктивних рішень; уміння отримувати та використовувати інформацію, добирати документи, що підтримують власну точку зору; співпрацювати з державними установами, щоб захищати власні інтереси та цінності; визначати та використовувати встановлені процедури розв'язання конфлікту в органах влади; визначати політику та рішення, та розробляти критерії для висловлювання суджень про людей, ситуації, рішення; приймати рішення відносно колективного управління та громадських проблем; визначати власні інтереси та цілі в конкретній ситуації.

Критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно розв'язати. Американський філософ і педагог Джон Дьюї вважав, що критичне мислення виникає тоді, коли учні борючись із конкретною проблемою, відшукують власний вихід із ситуації, що склалася. Основне завдання вчителя, який навчає учнів мислити критично, – це навчити їх ставити запитання та формулювати проблеми, тому що вміння розв'язувати проблеми – це шлях до досягнення мети, шлях до успіху. В освітньому процесі таку діяльність стимулює проблемне навчання. Воно нагадує науковий пошук і здійснюється на основі ініціювання самостійного пошуку студентом знань через проблематизацію (викладачем) навчального матеріалу.

Критичне мислення – це мислення соціальне. Особлива думка перевіряється й удосконалюється, коли нею діляться з іншими. Коли ми дискутуємо, сперечаємося, обмінюємося думками з іншими людьми ми уточнюємо й поглиблюємо свою власну громадянську позицію. Тому для формування в майбутніх

учителів початкової школи навичок критичного мислення необхідно використовувати інтерактивні методи: парну й групову роботу, дискусії й дебати, проекти й письмові роботи.

Отже, інноваційний підхід до формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічних коледжах спрямований на особистісний розвиток майбутніх фахівців, їхню здатність оволодівати новим досвідом на основі цілеспрямованого формування творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання пошуку, використанню інтерактивних форм і методів навчання.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, ефективність формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічному коледжі підвищуватиметься за умови впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання.

Одним із шляхів досягнення цієї мети ми вбачаємо у розвитку критичного мислення майбутнього фахівця, без якого важко уявити сучасну громадянську освіту. Наявність критичного мислення у студентському віці стимулює громадянську активність у подальшому житті та успішне вирішення складних для молоді проблем соціалізації, оволодіння академічними та професійними знаннями, вміннями і навичками.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. На подальше дослідження заслуговує вивчення впливу проектної технології на ефективність процесу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашук Ф. Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу / Ф. Г. Вашук // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф. Г. Вашука. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – Вип. 16. – С. 290 – 305. – (Серія : Євроінтеграція: український вимір)
2. Вербицкий А. А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение. Монографія / А. А. Вербицкий. – М., 1999. – 68 с.
3. Дубягін О. Б. Інноваційні технології та методи навчання як фактор удосконалення навчального процесу [Електронний ресурс] / О. Б. Дубягін. –
4. Режим доступу : http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html
5. Интерактивные методы в образовании: личностно-созидающие смыслы : сб. науч. ст. по материалам междунар. науч.-практ. конф., 7 дек. 2001 г. / сост. Н. Н. Быстрова, Г. И. Пигуль ; под ред. Л. Н. Куликовой. – Хабаровск : Изд-во ХГПУ, 2002. – 263 с.
6. Киенко-Романюк Л. А. Розвиток критичного мислення студентської молоді як загальнопедагогічна проблема: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Лариса Анатоліївна Киенко-Романюк. – К. : 2007. – 209 с.
7. Мередит К. С. Критическое мышление: углубленная методика / К. С. Мередит, Дж. Л. Стил, Ч. Темпл // Подготовлено в рамках проекта «Чтение и письмо для Критического мышления». – М. : Изд-во «ИОО», 1997. – 55 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори [Текст] Т. 4, Т. 5. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський. – В 5-ти т. – К. : Рад. шк. 1977. – 640 с.
9. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vashchuk F. H. Perekhid do innovatsiinykh tekhnolohii u vyshchii osviti – vymoha chasu / F. H. Vashchuk // Intehratsiia v yevropeyskyi osvitniy prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: monohrafiia / za zah. red. F. H. Vashchuka. – Uzhhorod : ZakDU, 2011. – Vyp. 16. – S. 290 – 305. – (Seriiia : Yevrointehratsiia: ukrainskyi vymir)
2. Verbytskyi A. A. Novaiia obrazovatelnaia paradyhma u kontekstnoe obuchenye. Monohrafiia / A. A. Verbytskyi. – M., 1999. – 68 s.
3. Dubiahin O. B. Innovatsiini tekhnolohii ta metody navchannia yak faktor udoskonalennia navchalnoho protsesu [Elektronnyi resurs] / O. B. Dubiahin. –
4. Rezhyim dostupu : http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html
5. Ynteraktyvnye metody v obrazovanii: lychnostno-sozydauiushchye smysly : sb. nauch. st. po materiyalam mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 7 dek. 2001 h. / sost. N. N. Bystrova, H. Y. Pyhul ; pod red. L. N. Kulykovoii. – Khabarovsk : Yzd-vo KhHPU, 2002. – 263 s.
6. Kyienko-Romaniuk L. A. Rozvytok krytychnoho myslennia studentskoi molodi yak zahalnopedahohichna problema: dys. kand. ped. nauk: 13.00.01. «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» / Larysa Anatoliivna Kyienko-Romaniuk. – K. : 2007. – 209 s.
7. Meredyt K. S. Krytycheskoe myshlenye: uhlublennaia metodyka / K. S. Meredyt, Dzh. L. Styl, Ch. Templ // Podhotovleno v ramkakh proekta «Chtenye u pysmo dlia Krytycheskoho myshleniia». – M. : Yzd-vo «YOO», 1997. – 55 s.
8. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory [Tekst] T. 4, T. 5. Pavlyiska serednia shkola / V. O. Sukhomlynskyi. – V 5-ty t. – K. : Rad. shk. 1977. – 640 s.
9. Turkot T. I. Pedahohika vyshchoi shkoly : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / T. I. Turkot. – K. : Kondor, 2011. – 628 s.

Майданик Е. В. Формирования гражданской компетентности будущих учителей начальной школы средствами инновационных технологий

В статье отражено значение использования инновационных технологий в процессе формирования гражданской компетентности будущих учителей начальной школы; определена необходимость применения интерактивных методов обучения в образовательном процессе педагогического колледжа; проведен анализ педагогических исследований относительно указанной проблемы; характеризована сущность понятия «интерактивные методы» и «критическое мышление», проанализированы основные задания развития критического мышления студенческой молодежи. Автором отмечено, что формированию гражданской компетентности будущих учителей начальной школы в педагогическом колледже должно способствовать использование на занятиях общественно-экономических дисциплин познавательных и проблемно-поисковых заданий; обоснован вывод о том, что инновационный подход к формированию гражданской компетентности будущих учителей начальной школы в педагогических колледжах направлен на личностное развитие будущих специалистов, их способность овладевать новым опытом на основе целеустремленного формирования критического мышления.

Ключевые слова. Гражданская компетентность, инновационные технологии, интерактивные методы обучения, критическое мышление, будущие учителя начальной школы, навыки образовательный процесс, педагогический колледж.

Maidanyk O. V. Development Of Civic Competencies Of Primary School Teachers Means Of Innovative Technologies

The article elucidates the importance of using innovative technologies in the process of forming civil competence of primary school teachers-to-be; emphasizes the necessity of using interactive teaching methods in the educational process of teachers' training colleges; surveys pedagogical research on the problem; characterizes the notions of interactive methods and critical thinking; analyses the main tasks of the development of students' critical thinking. The author affirms that forming civil competence of primary school teachers-to-be at teachers' training colleges should be assisted by the use of cognitive and problem-searching tasks and comes to the well-grounded conclusion that the innovative approach to forming civil competence of primary school teachers-to-be at teachers' training colleges is directed at their personal growth and their ability to gain new experience on the basis of purposeful development of critical thinking skills.

Keywords: civil competence, innovative technologies, interactive teaching methods, critical thinking, primary school teachers-to-be, skills, educational process, teachers' training college.